

Višnja Lachner*

Izvorni znanstveni rad
UDK 34(497.5 Cres-Osor)"1441":347.62
347.626(497.5)(094)(091)
DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/25340>
Rad primljen: 6. veljače 2023.
Rad prihvaćen: 31. ožujka 2023.

OBITELJSKOPRAVNA REGULACIJA CRESKO-OSORSKOG STATUTA IZ 1441. GODINE**

Sažetak: Osnovni je cilj rada analiza odredbi Cresko-osorskog statuta koje se bave obiteljskim pravom, a s osobitim osvrtom na reguliranje bračnoga imovinskog prava. Iako je Statut bio predmet znanstvenih rasprava, dosad ipak nije dana temeljita analiza obilježja obiteljskog prava, odnosno bračno-imovinskog prava. U radu će se nastojati kauzalno istražiti podrijetlo pojedinih ustanova obiteljskog prava. Shodno tome, detaljno su raščlanjene odredbe obiteljskog prava, a koje su uspoređene s odgovarajućim rješenjima drugih bliskih komuna, odnosno sjevernojadranskih otoka i drugih dalmatinskih pravnih sustava. Osim toga, u okviru navedene analize obrađuje se i položaj žene u procesima koji su bili od vitalnog značaja za ženin život – poput braka, zaruka, miraza i slično. Na kraju, iz svega iznesenoga, autorica dolazi do zaključka da s obzirom na fluidno razgraničenje „dalmatinske“ i „kvarnerske“ pravne regije, regulacija obiteljskog i bračno-imovinskog prava Cresko-osorskog statuta odražava utjecaje niza pravnih sustava: rimskog, bizantskog, mletačkog, langobardskog i slavenskog prava, a što ukazuje na međudjelovanje različitih pravnih kultura različita intenziteta.

Ključne riječi: Cresko-osorski statut, obiteljsko pravo, položaj žene, bračno imovinsko pravo, roditelji i djeca

1. UVODNA RAZMATRANJA

U antičko doba otoci Cres i Lošinj bili su ujedinjeni te su imali zajedničko ime (*Apsurtides Nesoī*). Međutim, osorskim prokopom Cavanella sagrađenim još u rimsko doba a konačno uređenim 1930., otoci Cres i Lošinj fizički su odvojeni. Dakle, dva otoka nisu samo geografski

* Dr. sc. Višnja Lachner, izvanredna profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, S. Radića 13, 31000 Osijek. E-adresa: vlachner@pravos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0661-8931>.

** Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenog projekta na Pravnom fakultetu Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku „Razvoj hrvatske privatnopravne tradicije u kontekstu njene integritetnosti u europsku pravnu kulturu“ (IP-PRAVOS-17).

različita, već imaju i različitu povijest.¹ Tako akademik Petar Strčić dajući sažeti pregled povijesti otoka Cresa navodi sljedeće: „Otok Cres pripada Kvarnerskim otocima, a nalazi se na sjeverozapadnom dijelu istočne obale Jadranskoga mora; dio je Zapadne Hrvatske, između Istre, vinodolsko-riječkogoga dijela kopnene obale i o. Krka.“²

U razdoblju o kojem se govori u ovom radu, otok Cres je prije donošenja Cresko-osorskog statuta 1441. bio u sastavu Mletačke Republike, a što je uvelike utjecalo na sadržaj pravnih odredbi sadržanih u Statutu, prvenstveno na oblik i sadržaj normi kojima se uređuju imovinsko-pravni odnosi između bračnih drugova.³

Prvi statut Općine Cres datira iz prve polovine 14. stoljeća, točnije 1333. godine kada je gradom i područjem otoka Cresa upravljalo Vijeće općine (*Magnifico Consiglio*), sastavljeno od plemićkih vijećnika i dvanaest pučkih vijećnika, koji su se mijenjali svakih šest mjeseci.⁴ Zbog povlaštenog položaja koji je Cres dobio od Mletačke Republike, uživao je veliku autonomiju u odlučivanju i ugovaranju. Odredbe Cresko-osorskog statuta kao zakonodavnog izvora lokalnog prava nisu vrijedile samo u dvama spomenutim urbanim središtima, nego su bile i važan izvor općinskog prava za veći dio Kvarnera. Statut je konačno oblikovan 1441. te spada u skupinu „cjelovitih“ izvora prava namijenjenih uređenju sveobuhvatnih odnosa lokalnih zajednica. Statut se sastoji od četiri knjige i 293 članka, a više puta je mijenjan i dopunjavao.⁵

Cresko-osorski statut pokazuje neke specifičnosti u regulaciji pojedinih obiteljsko-pravnih instituta, a koje se ne mogu uočiti u statutima susjednih komuna: to je rezultat različitih pravnih utjecaja prepoznatljivih na ovim prostorima tijekom srednjeg vijeka.⁶ Iako je ovdje riječ o prihvaćanju u najvećoj mogućoj mjeri rimsko-bizantskih i mletačkih pravnih pravila, gotovo je nemoguće utvrditi izvore Statuta, a čak je i relativno ranim odredbama teško utvrditi jesu li utemeljene na običajnom pravu. Ono što se može sa sigurnošću reći jest da se nakon dolaska Hrvata na creskoosorskom otoku razvilo običajno pravo, sačinjeno od komponenata rimskog i hrvatskog pravnog shvaćanja. Recepcijom rimskog prava u 13. ili početkom 14. stoljeća običajno pravo gubi na važnosti. U ovom slučaju, osobito s obzirom na reformu Statuta dolaskom

1 Lujo Margetić, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru* (Zagreb, Nakladni zavod Globus, 2012).

2 Petar Strčić, 'Kratki pregled povijesti Cresa do 1947. godine' u Mirko Parat (ur.), *Stotinu godina hrvatske škole u Cresu: 1907.–2007.* (Osnovna škola Frane Petrića, Cres, 2007) 9, 88.

3 Ivan Beuc, 'Osorska komuna u pravno-povijesnom svijetlu' (1953) (1) *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 36.–37.

4 Damir Karbić i Marija Karbić (2013) 'The Laws and Customs of Medieval Croatia and Slavonia – A Guide to the Extant Sources', London UCL School of Slavonic and East European Studies Studies in Russia and Eastern Europe, 75. <<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1469335/1/The%20Laws%20of%20Croatia.pdf>> pristupljeno 9. siječnja 2023.

5 Treba istaknuti obimne radove koji su se bavili Cresko-osorskim statutom, i to: Stefano Petris, *Lo statuto dell'isola di Cherso ed Ossero, Programma dell'I. R. (Ginnasio Superiore di Capodistria, Capodistria 1889–90)*; Silvio Mitis, 'Lo statuto di Cherso ed Ossero', (1921) 37 9, *Archeografo Triestino*, 325 <<https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/24507/1/2968569.pdf>> pristupljeno 5. svibnja 2022.

6 Akademik Lujo Margetić je pri analiziranju hrvatskog pravnog razvoja u srednjem vijeku, identificirao pet hrvatskih pravnih područja: istarsko, kvarnersko, dalmatinsko, užehrvatsko i slavonsko. Tako, prema njemu, posebno pravno područje Dalmacije obuhvaća područje od Krka do Budve. Kosanović navodi da, iako se Margetić u komparativnoj analizi pravnog razvoja u Dalmaciji često poziva na pravne sustave Cresa, Krka i Raba, oni su, prema njegovoj podjeli, ipak smješteni u „kvarnersko pravno područje“. Južno od Jadrana L. Margetić ne ograničava pravni teritorij Dalmacije na Dubrovnik te upozorava na neizbježno proučavanje kotorskog i budvanskog prava. S obzirom na navedeno, može se konstatirati da je područje važenja Cresko-osorskog statuta fluidno s obzirom na crtu razdvajanja između Dalmacije i Kvarnera (Cres, Lošinj, Krk i Rab). Ozren Kosanović, 'Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravno-povijesnih studija o njima', (2010) 53, *Arhivski vjesnik* 138. Lujo Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarna prava* (Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci – Zrinski, 1938) 1, 66.–68. Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Narodne novine, Zagreb, 1996.) 133.–166.

Osora pod mletačku vlast, jasno je da se Statut oslanja dijelom na običajno pravo, dijelom na recipirano pravo, a dijelom na zakonodavno (legislatorno) pravo.⁷

Uzevši u obzir da je tijekom 15. stoljeća (ali i poslije) još i dalje lokalno pravo bilo važnije od središnjeg prava, tako i Cresko-osorski statut u nedostatku posebne pravne regulative upućuje na pravne običaje za rješavanje nekih pitanja. Tako se u preambuli Statuta navodi sljedeće: „(...) ako se nešto slično desi, treba postupati od sličnog na slično ili prema utvrđenom običaju. Ako se pak dogodi nešto potpuno drukčije ili ako ne postoji običaj, neka suci odluče onako, kako proizlazi iz okolnosti da je pravedno i dobro.“⁸ Slijedom toga, nastojalo se odrediti osobitosti pojedinih pravnih instituta uspoređujući ih sa statutarnim odredbama bliskih komuna koje dijele zajedničke temelje.

2. PRAVNA I POSLOVNA SPOSOBNOST ŽENE

Što se tiče poslovne sposobnosti žena za vrijeme braka, dalmatinski pravni sustav potpuno je odvojen od rimsko-bizantskog prava⁹ koje počiva na načelu pune pravne i poslovne sposobnosti žene.¹⁰ To osobito možemo zaključiti iz odredbi statuta otoka Cresa,¹¹ Paga,¹² Brača¹³ i Hvara¹⁴ te gradova Šibenika¹⁵ i Dubrovnika.¹⁶ Tako statutarni propisi otoka Cresa i Osora određuju da udana žena pod vlašću muža ne može otuđiti svoju imovinu, čak ni uz suglasnost muža, osim u slučaju posljednje volje, putem oporuke. Prema tome, proizlazi da sve što je žena dobila bilo od svojih roditelja ili koga drugoga, nije mogla time osobno raspolagati, čak ni uz suglasnost muža. Osim žene, statutarnim propisima bilo je određeno da se ni sin ni kći pod vlašću oca ne mogu ni na što obvezivati, a ako bi to napravili protivno navedenoj odredbi, tada bi njihove obveze bile ništave.¹⁷ Dakle, muž je bio glava porodice, a žena i djeca su bila pod njegovom vlašću.¹⁸ Shodno tome, sve što su žena (izvan upotrebe *dosa* i *contradosa*) i djeca stjecali, išlo je u svrhu materijalne dobiti muža (oca) i njegove imovine. Izuzevši navedeno, nijedan sluga ili služavka pod vlašću gospodara nisu se mogli obvezivati: u protivnom, takva obveza bila bi

7 Beuc (n 3) 126.-127.

8 Prijevod Cresko-osorskog statuta na hrvatskom jeziku prema Anelisi i Lujo Margetić: Antonio Giuliani, *Statuto di Cherso et Ossero – Conlicentia de Superiori Appresso Gio* (Venetiji, M.D.C.XXXX).

9 Lujo Margetić, 'Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga' (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama) (1978) XVIII, ZRVI, 35.

10 Max Kaser, *Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt: Die Nachklassischen Entwicklungen* (Verlag: München, C. H. Beck, 1975) 108.

11 Cresko-osorski statut, II, 125.

12 Paški statut, IV, 7.

13 Brački statut, I, 29.

14 Hvarski statut, II, 39.

15 Šibenski statut, IV, 8. Identičnu odredbu sadrži i Paški statut (IV, 7).

16 Dubrovački statut, VIII, 32.

17 Cresko-osorski statut, II, 126.

18 Žena je bila „sotto podesta del Marido“, a djeca dok nisu bila emancipirana „sotto podesta del Padre“. Beuc (n 3) 131.

ništava.¹⁹ Žena se može obvezati samo uz mužev pristanak na Pagu, Braču, Hvaru i Šibeniku, ali ne može umanjiti svoj miraz ni uz pristanak muža na Pagu i u Šibeniku; uopće se ne može obvezati ni uz pristanak muža u Dubrovniku iznad pet perpera. Dakle, na dalmatinskim otocima i gradovima žena je pod vlašću muža.²⁰ Budući da se podrijetlo te vlasti u dalmatinskim gradovima ne može pratiti ni u rimsko-bizantskom pravu ni u Veneciji,²¹ razmatraju se drugi „barbarski“ utjecaji, odnosno odredbe slavenskog prava koje je vjerojatno prodrlo i vladalo u dalmatinskim gradovima negdje između VII. i VIII. stoljeća, a čija je osnovna značajka bila zaštitnička uloga muža u odnosu na ženu, što je nužno rezultiralo ograničenom poslovnom sposobnošću žene. Usporedbe radi, žena nije mogla ulaziti u pravne poslove bez pristanka svog „zaštitnika“, *mundoalda* prema lombardskom pravu, kojeg se u vrelima iz X. stoljeća naziva *adiutor*.²²

3. ODNOS RODITELJA I DJECE

Muška i ženska djeca stjecala su poslovnu sposobnost (stranka pred sudom ili sklapanje ugovora) s navršenom 14. godinom života,²³ međutim ako su i dalje bila pod očinskom vlašću te sve dok je trajala ta vlast, nisu mogla stvarati obveze.²⁴ Tek kada su djeca bila emancipirana javnom ispravom, tada su postali *sui juris*. Prema Beucu²⁵ emancipacija se ostvarivala na dva načina; bilo javnom ispravom,²⁶ tj. posebnim očitovanjem koje je dao otac pred knezom (kneževom vlašću) za sina, dok je emancipacija kćeri najvjerojatnije bila ostvarena sklapanjem braka. U načelu, emancipacija se vršila javnom ispravom i na ostalim kvarnerskim otocima, primjerice Krku²⁷ i Rabu,²⁸ s time da je Krčki statut odredio velik broj formalnosti kao što je sudjelovanje suca, dok je na Rabu s druge strane već i sama ženidba djeteta imala za posljedicu emancipaciju. Za razliku od njega, Cresko-osorski statut zadovoljava se time što samo spominje emancipaciju učinjenu javnom ispravom i time što određuje da emancipirani sin nije obvezan na bilo kakvu činidbu, tj. nije dužan za ono na što je otac obvezao sebe i svoje nasljednike, neovisno o tome je li dobio ili ne dio očevih dobara.²⁹ Samim time, otac nije mogao oporukom

19 Cresko-osorski statut, II, 127.

20 Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno i obiteljsko pravo* (n 6) 180.

21 Antonio Pertile, *Storia del diritto italiano – vol. III, Storia del diritto privato* (Unione Tipografico – Editrice 1894) 239.–240., dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=-l9JAAAAYAAJ&printsec=frontcover&q=pertile+storia+del+diritto+italiano+vol.+iii&hl=hr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=pertile%20storia%20del%20diritto%20italiano%20vol.%20iii&f=false> pristupljeno 30. travnja 2022. Može se reći da je žena prema mletačkom pravu imala punu poslovnu sposobnost u vezi sa svim svojim stvarima, osim s miraznima koje su bile u muževljevu posjedu.

22 Vidi Rothar 204. Edictum Rothari – 643 A. D. – Edict of Rothari, Researched, assembled and translated by Bro. Vincent Lombardo in cooperation with Bro. Jacob van Rooijen (Belgium) and Bro. Giovanni Lombardo (Italy), dostupno na: <<https://www.freemasonryresearchforumqsa.com/edictus-rothari.php>> pristupljeno 30. travnja 2022.

23 Cresko-osorski statut, I, 24.

24 Cresko-osorski statut, II, 236.

25 Beuc (n 3) 132; Ivan Beuc, 'Osнови statutarnog prava u Istri' [1962] 12 (3–4) Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 191.

26 Cresko-osorski statut, I, 37.

27 Krčki statut, II, 69.

28 Rapski statut, II, 18; 21.

29 Cresko-osorski statut, I, 37.

obvezati svoga emancipiranog sina na bilo kakvu činidbu. Kod emancipacije kćeri postavlja se pitanje smatra li se da je kći koja je dobila miraz od svoje obitelji u trenutku udaje isplaćena na način da više ne može tražiti svoj dio ostavine nakon smrti roditelja. Dalmatinsko statutarno pravo zauzima oprečna mišljenja. Tako primjerice iz odredaba Cresko-osorskog statuta treba pretpostaviti da su ženska djeca koja su dobila svoj dio ranije pri emancipaciji, tj. miraz, imala pravo sudjelovati samo u onom dijelu koji im još pripada nakon podjele ostavštine. Naime, ako je majka umrla bez oporuke, vrijedile su iste odredbe kao da je umro otac bez oporuke, s time da uopće nije bilo bitno jesu li kćeri udane ili neudane ili udovice.³⁰

4. SKRBNITŠTVO

Prema Cresko-osorskom statutu razlikuje se tutor (*tudor*)³¹ nad maloljetnicima i kurator nad umobolnima.³² Prema tom Statutu ako bi netko umro ostavivši jednoga ili više sinova (*pupila*), a kojima nije odredio skrbnika (oporučno odredio skrbnika/tutora), u tom slučaju sud (knežev Resimento) dužan je sam odrediti skrbnika takvim osobama (*pupilima*) koji će se brinuti ne samo za „pupilovu“ osobu, nego će i upravljati njihovom imovinom. S obzirom na to, skrbništvo nad maloljetnim osobama mogli su dobiti samo rođaci, a ako takvih nije bilo, tada su tu dužnost mogli preuzeti i stranci. Tutori su bili dužni odmah nakon imenovanja sastaviti javni popis (inventar) imovine tih maloljetnika te dati prisegu da će korisno obavljati službu, odnosno korisno upravljati imovinom.³³ Prema tome, tutori nisu smjeli zloupotrebjavati vlast nad imovinom. Skrbnici (tutori) nisu mogli dobiti ovlaštenje (ispravu) o imenovanju za tutora, tj. javnu ispravu o obavljenom skrbništvu, sve dok nisu sastavili popis svih pokretnina i nekretnina šticećenika.³⁴ Osim navedenog, tutori su bili ovlašteni zastupati *pupile* pred svakim sudom u svim parnicama, bilo kao tužitelj ili tuženi. Nadalje, tutor je bio dužan podnijeti šticećeniku obračun o cijelom svom upravljanju u roku od šest mjeseci od dana kada je isti navršio 14 godina. Dakle, tutor je tada bio dužan predati doraslom šticećeniku svu njegovu imovinu, a ako bi šticećenik umro, tada je isto bio dužan predati tu imovinu onima koji su ga trebali naslijediti.³⁵ Međutim, ako bi tutor umro prije nego što je podnio navedeno izvješće i predao na upravu svu imovinu šticećeniku, tada su dužni to napraviti nasljednici tutora ili njegovi povjerenici (komi-sari) u istom roku od šest mjeseci ili samom šticećeniku, ili ako je on umro, njegovim nasljednicima. U tom su slučaju, nasljednici tutora ili njegovi povjerenici trebali dati prisegu da su u skladu sa svojom savješću predali šticećeniku „sve što su znali i imali“ s obzirom na njegova prava.³⁶

Osim navedenog skrbništva, prema Cresko-osorskom statutu postojalo je i skrbništvo nad duševno bolesnim osobama, odnosno neovisno o tome je li bila riječ o tzv. *furiosima* (koji su imali *lucida intervalla* – nerazumni) ili tzv. *mentcaptima* (kod kojih je ludost bila kontinuirana

³⁰ Cresko-osorski statut, I, 36.

³¹ Cresko-osorski statut, II, 94.

³² Cresko-osorski statut, II, 99.

³³ Cresko-osorski statut, II, 94.

³⁴ Cresko-osorski statut, II, 96.

³⁵ Cresko-osorski statut, II, 97.

³⁶ Cresko-osorski statut, II, 98.

– umobolni). Tako, Cresko-osorski statut određuje slična prava i dužnosti kuratora u odnosu prema tutorima. Naime, skrbnici tih šticenika i upravitelji njihove imovine bili su obvezni svojim šticenicima (duševno bolesnim osobama) i njihovim obiteljima, davati hranu i odjeću svake godine. Također, šticenik nije mogao otuđiti ni jednu svoju stvar bez odobrenja kneza i dopuštenja svoga skrbnika, a ako bi postupio protivno navedenom, tada je takvo otuđenje bilo ništavo.³⁷ Šticenicima koji su bili pod kuratorstvom, bilo je omogućeno da u sudskom postupku dokazuju da su ozdravili („zdrave pameti i dobrog razuma“) te ako bi sud prihvatio njihov dokaz o tome, morali su biti oslobođeni nadzora i trebala im je biti vraćena sva njihova imovina. Tada je i prestajala funkcija kuratora.³⁸

Za razliku od Cresko-osorskog statuta, neki statuti ne prave razliku između tutora i kuratora. Primjera radi, Korčulanski statut propisuje da se osobi koja nema oca, a mlada je ili „bez razuma“, i da nije sposobna upravljati sobom i svojom imovinom, treba postaviti tutora od strane otočne vlasti.³⁹ Sličnu formulaciju nalazimo i u Rapskom statutu prema kojem se tutor postavlja „siročadi i ludima“ (*pupiles et mentecaptis*).⁴⁰ Nalik formulaciji iz Cresko-osorskog statuta o tutorstvu i kuratorstvu, sadrži Zadarski statut koji, među ostalim, i najdetaljnije regulira institut skrbništva. Prema tom Statutu bilo je određeno da knez s kurijom postavlja tutora maloljetniku do 14 godina koji nema oca ili zakonitoga zaštitnika.⁴¹ S druge strane, kurator se postavljao osobi koja je imala više od 14 godina⁴² ili onoj kojoj je zbog duševne bolesti oduzeto pravo samostalnog upravljanja vlastitom imovinom te umobolnima.⁴³ I Splitski statut razlikuje nazive tutor i kurator, ali na neodređen način.⁴⁴

5. ZARUKE

Vjenčanje i osnivanje obitelji bio je najvažniji proces u životu tipične žene srednjeg vijeka. Tako, procesu braka prethodile su zaruke, pri čemu su obitelji, ako bi među svojim redovima imale sestre ili kćeri spremne za udaju, tražile dostojne zetove ili šurjake te bi potvrđivale novu svojtu nečijim posredovanjem. Taj je običaj bio tipičan za srednjovjekovni Dubrovnik, ali je najvjerojatnije bio prisutan i u drugim dalmatinskim gradovima.⁴⁵ Posrednici su uglavnom bile osobe od povjerenja koje su procjenjivale odnos ženine obitelji prema mogućem braku.⁴⁶

37 Cresko-osorski statut, II, 100.

38 Cresko-osorski statut, II, 101.

39 Korčulanski statut, (B), 74.

40 Rapski statut, II, 3.

41 Zadarski statut, II, 26.

42 Zadarski statut, II, 27.

43 Zadarski statut, II, 28., 29.

44 Splitski statut, III, 69. „(...) u postavljanju tutora i kuratora maloljetnicima i odraslima bjesomučnicima, umobolnima, gluhima i nijemima i onima koji su ometeni nekim trajnim tjelesnim nedostatkom (...)“

45 Filip de Diversis, 'Opis slavnoga grada Dubrovnika 1440' u Zdenka Janeković-Römer (ur.), *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclitae civitatis Ragusii* (Dom i svijet, 2004) 137.

46 Tomislav Popić, 'Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća' (2012) 30 Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 64.

Da su sklapanju braka prethodile zaruke i da su se iste kao i brak sklapali uz privolu ženinih roditelja, proizlazi i iz odredaba Cresko-osorskog statuta koje propisuju kaznu za one koji sklope brak s nekom djevojkom protiv oca ili majke. Čini se da je navedeno bila vrlo česta pojava u Osorskoj komuni budući da se odmah na početku odredbe koja regulira ovakav slučaj navodi sljedeće: „(...) Kako se više puta dešava da (...)“. Prema tim je odredbama kći pod očevom vlašću mogla biti lišena i očevih i majčinih dobara, ako bi sklopila zaruke ili brak bez znanja oca ili majke, odnosno protiv njihove volje. Osim kćeri, i zaručnik ili suprug bio je dužan platiti kaznu u iznosu od dvjesto libara, a od kojih je sto trebalo pripasti općini, a ostatak ocu i majci kćeri koja je tako postupila. Ako njezin zaručnik ili suprug nije imao novčanih sredstava za podmirenje navedene kazne, morao je izdržati zatvorsku kaznu u trajanju od jedne godine.⁴⁷ Osim zaručnika, na plaćanje kazne u visini od sto libara mogao je biti osuđen i posrednik koji je bio nazočan pri sklapanju bračnog ugovora, pri čemu je polovica od toga iznosa trebala pripasti općini, a druga polovica ocu i majci kćeri koja je tako postupila.⁴⁸ Nadalje, osoba koja je prijavila neke informacije o takvom slučaju, imala je pravo na polovicu općinskog dijela, tj. taj se iznos tada dijelio između općine i prijavitelja. Isto tako, iz sadržaja odredbi Cresko-osorskog statuta može se zaključiti da su i izvanbračne veze bile nedostojne, jer je na isti način kao i zaručnik ili suprug bila kažnjena i muška osoba koja je održavala takvu vezu.⁴⁹

Načini sklapanja braka u prijetridentskom razdoblju bili su prilično liberalni. Dok je Crkva promicala načelo o slobodi mladenaca, tj. konsenzusu pril sklapanju braka i u prijetridentskom i poslijetridentskom razdoblju, u prijetridentskom razdoblju načini sklapanja braka nisu bili strogo regulirani te su ovisili o mjestu i vremenu sklapanja braka.⁵⁰ Tako su u razdoblju prije Tridenta, zaruke bile ne samo praktične, već i obvezujuće. K tomu, zaruke i brak obično su imali isti ili vrlo sličan oblik sklapanja, odnosno vanjske znakove (rukovanje, zvona...). Razlika između njih bila je u vremenu (sadašnjem ili budućem), odnosno kada se zaručite, to je obveza za budućnost, a kada sklopite brak, to je obveza za sadašnjost. Osim toga, zaruke kao buduća obveza mogle su se razviti u zakonski brak, ako je nakon danog obećanja došlo do spolnih odnosa. Ovaj oblik braka se nazivao pretpostavljenim.⁵¹

Također, i tajni brak je bio potpuno valjan, ako je bio sklopljen konsenzusom. To može biti samo razmjena dogovora između mladenaca, bez svjedoka, ali može biti i javno sklopljen brak, ali bez svećenika, crkvenih slavlja, obiteljskog znanja itd.⁵² U prijetridentskom razdoblju nije precizirano vrijeme i mjesto sklapanja braka, kao ni izvršitelj obreda. Stoga su se obećanja braka mogla davati na različitim mjestima: u kući, u vrtu, na polju, u štali, u uredu, u krevetu... Brakovi su se mogli sklapati u različito doba dana i noći, iako se noć obično nije smatrala najprikladnijim vremenom. Što se tiče izvršitelja obreda, to su mogli biti članovi obitelji: očevi, majke, rođaci, ugledniji građani, pa čak i pripadnici drugih vjera. Mletački izvori dokazuju da

47 Cresko-osorski statut, I, 40.–41.; III, 205.

48 *Ibid.*

49 *Ibid.*

50 Marija Mogorović Crljenko, 'Sloboda pri izboru bračnog partnera (Istra, 15.–17. st.)' (2014) 12 Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 184.

51 James Brundage, *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe* (University of Chicago Press, 1990) 229.–255., 332.–336.; Zdenka Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Algoritam, 2007) 122.–141.; Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*. (Srednja Europa, 2012) 40.–47.

52 Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 131.–136.; usp.: Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* (n 43) 166.–167.

su izvršitelji obreda mogli biti i pripadnici druge vjere.⁵³ Takav način sklapanja braka u praksi je izazivao poprilično problema. S obzirom na to i kako bi se ubuduće spriječili problemi oko načina sklapanja braka, Crkva nastoji propisati uvjete i način sklapanja braka, a o čemu se raspravljalo na Četvrtom lateranskom koncilu 1215. No, iako je bilo propisano da su za brak potrebni svjedoci, da se vjenčanje treba obaviti u nazočnosti svećenika, da se prije vjenčanja moraju obaviti tri proklamacije i voditi registar (među ostalim, kako bi se spriječili brakovi među rođacima), to nije učinjeno.⁵⁴ Tek je Tridentiski sabor tako najavio novu eru braka donošenjem dekreta Tametsi, 11. studenoga 1563. No, osim što je Tridentiski sabor propisao javne proslave za vrijeme braka (kako bi šira zajednica mogla vidjeti da je brak sklopljen i da tako ne bi naknadno došlo do njegova negiranja), Koncil je odredio i tri objave koje su se morale izvesti u tri uzastopne nedjelje, tj. tri blagdanska dana prije vjenčanja u crkvi.⁵⁵ Osim navedenog, Tridentiski sabor donio je odluku kojom je sužen izbor mjesta na kojima bi se vjenčanja mogla održati te je odlučeno da se vjenčanja održavaju ispred crkve, a od strane rimskog obrednika, u crkvi. Prema pravilima Sabora, izvršitelj obreda više nije mogao biti nitko osim župnika ili uz odobrenje, drugi svećenik, a morala su biti nazočna dva ili tri svjedoka. Uza sve navedeno, uvedena je i obveza upisa braka u matične knjige. Ove odredbe jamčile su da osoba koja daje obećanje u nazočnosti svjedoka ne može ga poslije poreći, jer su i izvršitelj i svjedoci mogli svjedočiti o tome, a konačno kao dokaz je bio i upis u matičnim knjigama.⁵⁶ Međutim, Tridentiski sabor priznaje i tajne brakove, ako su se brakovi sklopili samo slobodnom voljom partnera. Pritom je Sabor potvrdilo valjanost brakova koje su sklopila djeca bez pristanka roditelja, iako spominje i da su oni zabranjeni. Unatoč svim regulativama vezanim za načine sklapanja braka, Crkva nije željela napustiti učenje o konsenzualnoj doktrini. No, u praksi je bilo poznato da se brakovi najčešće sklapaju po roditeljskom dogovoru, unatoč ponekad žestokim prigovorima samih mladenaca. S druge strane, katkad obitelji samo štite mladiće i djevojke braneći im da se udaju za koga god žele. Dopuštajući tajne brakove bez pristanka roditelja, Crkva podupire one kojima roditelji zabranjuju vjenčanje sa svojim najmilijima u iznimnim okolnostima. U tom smislu, Crkva je bila u suprotnosti sa svjetovnom vlašću i statutima koji ne dopuštaju sklapanje brakova bez pristanka roditelja te se i dalje pridržavala konsenzulane doktrine i osnovnog pravila da je brak valjan samo ako je sklopljen uz pristanak oba partnera.⁵⁷ Ovo je zapravo na neki način povećavalo važnost žena jer su njihove riječi imale jednaku važnost kao i riječi muškaraca, odnosno bez izričitog pristanka žene brak se nije mogao sklopiti na valjan način.

Budući da Tridentiski sabor nije spominjao zaruke, one su zapravo ukinute. Sabor je pri donošenju ženidbenih odredbi istaknuo četiri točke: sakramentalnost, nerazrješivost, svečanost razmjene ugovora i ulogu roditelja. Postojala su različita mišljenja o ulozi roditelja ili dopušte-

53 Cecilia Cristellon, 'I processi matrimoniali veneziani (1420–1545)' u Silvana Seidel Menchi, Diego Quagliani (ur.), *Tribunali del matrimonio (secoli XV–XVIII)* (Bologna: Il Mulino, 2006) 115.; Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* (n 43) 139.; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 52.–54.

54 Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* (n 43) 124.–127.; Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena* (Srednja Europa, 2006) 42.; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 59.–60.

55 Marija Mogorović Crljenko, *Sloboda pri izboru bračnog partnera* (n 42) 185.

56 Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 75.–86.

57 Jutta Sperling, 'Marriage at the Time of the Council of Trent (1560–70): Clandestine Marriages, Kinship Prohibitions, and Dowry Exchange in European Comparison' (2004) 8(1–2) *Journal of Early Modern History*, 77.–78.; Michael M. Sheehan, 'Choice of Marriage Partner in the Middle Ages: Development and Mode of Application of a Theory of Marriage' u James K. Farge (ur.), *Marriage, Family, and Law in Medieval Europe* (University of Toronto Press, 1997) 87.–117.; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 79.–80., 131.–139.

nja tijekom vjenčanja, pa je slijedom toga, kako je već navedeno, Sabor usvojio kompromisno rješenje u kojem je Crkva podržala roditeljsko dopuštenje tijekom braka, ali se brakovi sklopljeni bez dopuštenja roditelja nisu smatrali ništavnim. Dakle, iako su u vrijeme sklapanja braka bili potrebni svećenici i svjedoci, brak su ipak sklapali sami supružnici, sporazumno. Shodno tome, Crkva nikad nije odstupila od načela konsenzualne doktrine.⁵⁸

Unatoč propisima, praksa je redovito funkcionirala drukčije. Naime, obitelj je imala najvažniju ulogu u odabiru partnera jer su budućeg partnera prvenstveno birali roditelji, točnije otac. Odabir partnera stoga je zahtijevao dogovor između očeva i sinova, roditelja i djece, a ne između samih partnera. Djeca, odnosno budućí supružnici, često su prihvaćali roditeljske preferencije.⁵⁹

Kao rezultat toga, tijekom srednjeg vijeka (i poslije), teolozi i kanonisti davali su prednost sporazumu supružnika nad sporazumom njihovih obitelji i roditelja. Svjetovno zakonodavstvo, s druge strane, naglašavalo je volju roditelja i glave obitelji.⁶⁰ Ovakva namjera pokazuje da je svjetovno zakonodavstvo namjeravalo ograničiti slobodan brak, odnosno svesti ga na roditeljsku volju, a što je bilo vidljivo i u odredbama Cresko-osorskog statuta.

Tako Cresko-osorski statut propisuje kaznu u iznosu od dvjesto lira za muškarca koji je obećao nekoj ženi da će je uzeti za ženu ili njezinu ocu, odnosno drugome u svoje ime, a obećanje nije izvršio. Polovica iznosa kazne pripadala je općini, a druga oštećenoj stranci. Osim toga, muškarac je trebao ostati u zatvoru Općine Cres šest mjeseci.⁶¹ Prema Cresko-osorskom statutu ista kazna se primjenjivala i na kćer koja bi dala nekom muškarcu obećanje da će ga uzeti za muža, uz odobrenje oca ili drugih u čijoj se vlasti nalazila.⁶² Nadalje, bilo je određeno ako bi se pojavila i neka druga kazna između navedenih stranaka u rečenom obećanju braka, tada je i to trebalo naplatiti od stranke koja prekrši obećanje, pri čemu se utvrđuje da se pod općinskom stranom razumijeva ona općina pod kojom se nalazi povrijeđena stranka; a troškovi koji budu učinjeni u tom slučaju i ostale stvari koje treba platiti, nadoknadit će se onoj općinskoj zajednici kojoj će pripasti dio presude.⁶³

Dakle, vrijedi napomenuti da su u srednjem vijeku zaruke ili razmjena obećanja da će brak biti dovršen (*verba de futuro*) bile vrlo važne i ponekad su bile praćene javnobilježničkim aktom. Djevojke često nisu sudjelovale u njima, ali su dvije obitelji davale bračno obećanje. Premda se bračno obećanje moglo prekršiti, to je za sobom povlačilo niz posljedica, uključujući sukob između dviju obitelji, gubitak miraza, javno poniženje i odštetu koju treba platiti strana

58 Brundage (n 43) 562.-575.; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 76.-78.

59 Međutim, ako se nisu složili s izborom roditelja i bili prisiljeni na brak, mogli su tražiti poništenje, tvrdeći da nisu dali pristanak. Vidjeti: Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena* (n 46) 39.-47.; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 48.-51.

60 Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* (n 43) 130.-141.; Mogorović Crljenko, *Druga strana braka* (n 43) 42.-44.

61 Cresko-osorski statut, III, 205. O sličnoj regulaciji zaruka i sklapanju braka govore i odredbe Motovunskog, Buzetskog i Oprtaljskog statuta, v. u: Ivan Milotić, *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna: prijevod, komentar i studije* (Općina Motovun, 2016) 1.-416.; Mirko Zjačić, 'Statut Buzetske općine' [1964] 8.-9. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 71.-137.; Mirko Zjačić, 'Buzetski statut (nastavak teksta statuta i hrvatski prijevod' [1965] 10. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 41.

62 Cresko-osorski statut, III, 205.

63 Cresko-osorski statut, III, 205.

koja je odustala od braka. Obećanje braka tada se shvaćalo vrlo ozbiljno, kao potvrda svih dosadašnjih razgovora i dogovora.⁶⁴

6. BRAČNO IMOVINSKO PRAVO

U počecima razvitka rimskog prava brak *cum manu* proizvodio je snažnu bračnu vezu, u kojoj je žena napuštala svoju agnatsku obitelj i ulazila u muževljevu agnatsku obitelj i gdje je bila podređena mužu, tj. njegovu *pater familiasu*. Žena u ovoj vrsti braka u biti nije imala nikakvu imovinsko-pravnu sposobnost.⁶⁵ Sve što je dobila, pripadalo je njezinu mužu, a sva imovina koju je posjedovala prije braka, ako je *sui iuris*, u cijelosti je pripadala njezinu mužu (*adquisitio per universitatem*) ili njegovu *pater familiasu* ako je njezin muž bio *alieni iuris*.⁶⁶ Brakovi se sklapaju bez *manusa* još od posljednjeg stoljeća prije Krista, u kojem žena ne postaje članom muževljeve zajednice, već zadržava zakonsko nasljedno pravo u dijelu svoje dotadašnje obitelji.⁶⁷ Takav brak ne utječe na vlasništvo nad imovinom i moći raspolaganja njome. Svaki bračni drug odgovara za svoje dugove i raspolaze svojom imovinom.⁶⁸ Kao rezultat toga, rimski bračni imovinski sustav bio je sustav potpuno razlučenih dobara (*separatio bonorum*).⁶⁹ Brak *sine manu* nije imao utjecaja na promjene imovinskih odnosa među supružnicima jer ako je žena *alieni iuris*, sva imovina koju stekne ide njezinoj obitelji, ili *pater familiasu*, a ako je *sui iuris*, sve što stekne pripada njoj samoj.⁷⁰ Prema nekim autorima, najznačajniji doprinos rimskog prava bračnim odnosima jest prijelaz sa sustava zajedničkih dobara na sustav razlučenih dobara.⁷¹

U suvremenom pravu takav režim odvojene imovine supružnika (*Gütertrennung*) može se naći u austrijskom pravu, a temelji se na tome da svaki bračni drug zadržava vlasništvo nad svojom imovinom i njome samostalno raspolaze.⁷² Režim odvojene imovine (*Gütertrennung*) rijetko se susreće u svom čistom obliku tijekom svoga razvoja. Najčešće se pojavljuje u ovim oblicima: a) dotalni sustav rimskog prava (temeljen na doprinosima za pokrivanje kućanskih troškova: žena doprinosi u obliku miraza, a muž doprinosi u obliku uzmirazja), b) zajednica upravljanja (*Verwaltungsgemeinschaft*) gdje je muž isključivo odgovoran za upravljanje odvojenom imovinom, pa sam naziv može dovesti do zablude i c) sustav povećane vrijednosti (*Zugewinnngemeinschaft*).⁷³

64 Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* (n 43) 132, 133.

65 Rajko Sudžum, *Imovinski odnosi bračnih drugova* (Institut za socijalnu politiku, 1982) 29.

66 Detaljnije o braku *cum manu* v.: Max Kaser, *Das Römische Privatrecht, Das Altrömische, das Vorklassische und Klassische Recht* (Beck, 1971) 76.

67 Bertold Eisner i Marijan Horvat, *Rimsko pravo* (Nakladni zavod Hrvatske, 1948) 153.

68 Kaser (n 58) 329.

69 Nikol Žiha, 'Imovinskopравни aspekti prestanka braka u rimskoj pravnoj tradiciji' u Branka Rešetar i Mirela Župan (ur.), *Imovinskopравни aspekti razvoda braka – hrvatski, europski i međunarodni kontekst* (Pravni fakultet u Osijeku, 2011) 50

70 Marijan Horvat, *Rimsko pravo* (Pravni fakultet Zagreb, 2002) 138.

71 Masha Antokolskaia, *Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective* (Intersentia, Antwerpen – Oxford, 2006) 68.

72 Uređeno prema: Austrijski opći građanski zakonik (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*).

73 Žiha (n 61) 50.

Rekapitulirajući dosadašnje rezultate istraživanja u vezi s pravnim režimom na ženinoj imovini, mogu se pronaći tri različita pravna režima o imovini žene u srednjovjekovnim gradovima duž jadranske obale.

Prvi režim bračno-imovinskog prava jest univerzalna zajednica dobara muža i žene (*communio omnium bonorum*), tipična za okružje otoka Raba, Paga, Krka, Umaga te Sicilije, Španjolske i Njemačke. No, novije istraživanje Rapskog statuta iz IV. stoljeća ukazuje da su, za razliku od drugih statuta na dalmatinskom pravnom području koji su glede imovinskog statusa žene potpuno neovisni od utjecaja rimsko-bizantskog prava, u Rabu udane žene bile pravno ravnopravne sa svojim muževima.⁷⁴ Prema Rapskom statutu, žena je suvlasnica imovine koju je njezin suprug stekao tijekom braka, bez obzira na to unosi li dio svoje imovine u brak ili ne. No, budući da suprug tijekom braka upravlja i raspoláže stečenom imovinom, „može se reći da je ostvarivanje ovog prava udovice njezino nasljedno pravo na imovini koju je stekao muž“.⁷⁵ Žena je imala pravo na vlastitu miraznu imovinu, ali je ta imovina bila ograničena odredbama u kojima je bilo određeno ako muž bez razloga istjera ženu iz svoje kuće, nije joj dužan dati miraz, već samo ju uzdržavati.⁷⁶ Samo ako je muž odbio plaćati alimentaciju, trebao joj je vratiti „sva njezina dobra“.⁷⁷ Nije imala pravo na bilo kakvu imovinu, svoju ili stečenu, ako je počinila preljub za vrijeme braka ili kao udovica.⁷⁸ Ako je imala zakonitu djecu, mogla je slobodno raspolagati samo četvrtinom miraza, a mirazom je u potpunosti mogla raspolagati samo kao udovica bez zakonskih potomaka.⁷⁹ Shodno tome, treba istaknuti među dalmatinskim statutima sličnu odredbu Paškog statuta, prema kojoj je bilo određeno da žena unaprijed nasljeđuje polovicu imovine stečene u braku.⁸⁰ I prema odredbama Krčkog i Senjskog statuta te Vinodolskog zakona žena je imala ista prava i ograničenja glede raspolaganja imovinom kao u Rabu i Pagu, uz određene varijacije u visini alimentacije.⁸¹

Tako je u starom krčkom pravu, koje je bilo revidirano reformacijama iz 16. stoljeća, postojala zajednica dobara bračnih drugova u kojoj je vrijedila zajednica upravljanja čitavom imovinom muža i čitavom imovinom žene, nadalje da se dobra stečena radom u braku smatraju zajedničkim a naposljetku međusobno nasljedno pravo na ostavini pokojnog supružnika u visini dijela jednog djeteta.⁸² U novom bračnom imovinskom pravu koje je uvedeno pod utjecajem Mletaka, osnovna je karakteristika potpuna razdvojenost imovine bračnih drugova s time da ono što je muž sam stekao ili stekao zajedno s ženom, pripada njemu.⁸³

74 Vilma Pezelj, 'Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz XIV. stoljeća' [2011] 48 (1) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 74.

75 *Ibid.* 77.

76 *Ibid.* 78.

77 *Ibid.*

78 Rapski statut, II, 12.

79 Rapski statut, II, 9.

80 Paški statut V, 44; cit. pr. Pezelj (n 66) 78.

81 Lujo Margetić, 'Brak na istarski način' [1970] 15 Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, 279.–308.; Zrinka Novak, 'Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu' [2009] 62 (2) Historijski zbornik, 315.–343., cit. prema: Nevenka Bogojević-Glušćević, 'Pravni režim na imovini udate žene u srednjovjekovnim zetskim primorskim gradovima' (2015) 3–4, Istorijski zapisi (Историйски записи) 103.

82 Krčki statut, II, 60., 71., 72.; Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo (n 9) 43.

83 Krčki statut, II, 60.

Na temelju provedene analize može se zaključiti da uređenje bračne zajednice u statutima Raba, Paga i Krka ne slijedi načela rimsko-bizantsko-mletačkog prava jer je u tim pravnim režimima vrijedilo načelo stroge odvojenosti dobara bračnih drugova.⁸⁴

Drugi tip bračno-imovinskog prava, uobičajen u većini dalmatinskih općina, odražava kombinaciju dvaju režima, od kojih je jedan označavao svojevrsnu zajednicu dobara muža i žene, a drugi je označavao potpunu separaciju dobara bračnih drugova.⁸⁵ Shodno tome, i većina statuta dalmatinskih komuna približava se idejama bračne zajednice dobara. Ovisno o vremenu, mjestu i društvenom statusu, takve se tendencije različito manifestiraju. Te se tendencije javljaju ranije u nižim društvenim slojevima i s vremenom se razvijaju u dominantan oblik zajednice pokretnina i bračne imovine.^{86,87} Ovaj tip režima bio je normiran u Splitskom,⁸⁸ Zadarskom,⁸⁹ Šibenskom⁹⁰ i Trogirskom⁹¹ statutu te statutima drugih otoka u bližem i daljem okruženju ovih dalmatinskih gradova.⁹²

Tako u Rabu je također postojao neki oblik imovinske zajednice, ali ograničene na stečena dobra, i to prema ženi koja se želi ponovno udati, ali samo ako je žena unijela u brak imovinu ili ako oboje nisu ništa unijeli, onda je mogla birati između svoga dijela ili *consuetudo sponçelatii*.⁹³ Nadalje, načelima uređenja bračne zajednice dobara približava se i Zadarski statut svojom odredbom prema kojoj su ostaviteljevi rođaci mogli otpremiti udovicu uz plaćanje otpremnine u visini od 10 % vrijednosti muževljeve ostavštine.⁹⁴ I u reformaciji Splitskog statuta bila je prisutna imovinska zajednica, ali samo za žene pučana koje nisu imale služinčadi. U tome slučaju bilo je određeno da žene „moraju dobiti i bez ikakva izuzetka steći pravo na polovinu svih dobara što ih je njen muž stekao za vrijeme trajanja braka“.⁹⁵ Navedena odredba utjecala je na stajališta nekih suvremenih istraživača da odustanu od starije teze da na području Splita i drugih gradova postoji separacija bračnih dobara, pa su se kao rezultat prenošenja istraživanja sa Splitskog statuta na Statut grada Zadra, iskristalizirala različita stajališta o imovinskim pravima među supružnicima na temelju istih izvora informacija. Shodno tome, I. Beuc tvrdi da se ovaj Statut, kao i većina drugih statuta, temelji na *separatio bonorum* bračnih drugova, dok

84 Margetić navodi da porijeklo takvog uređenja bračne zajednice treba potražiti u susjednom hrvatskom ili hrvatsko-ugarskom pravu.; prema: Margetić, *Bizantsko bračno imovinsko pravo* (n 9) 43.

85 *Ibid.* 38.–44.

86 Edith Ennen, *The Medieval Woman* (Basil Blackwell, 1989) 110.

87 Vilma Pezelj, 'Pravni položaj žene prema lastovskom statutu iz 1310. godine' (2013) 50(3) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 529

88 Splitski statut, *Reformationes*, 101.

89 Zadarski statut, III, 141.

90 Šibenski statut, V, 71.

91 Trogirski statut, III, 14.

92 Ana Božić, *Položaj žene u privatnom pravu kroz istoriju do danas* (Mlada Srbija:Beograd, 1939) 50.–52.

93 Rapski statut, II, 14. Pravo na neku vrstu otpremnine, udovica je imala i prema odredbama Splitskog, Trogirskog i Skradinskog statuta (tzv. *enganacio*). Vidi: Splitski statut III, 35; Trogirski statut III, 14; Skradinski statut, gl. 45.

94 Zadarski statut, III, 141. I prema odredbama Mletačkog statuta J. Tiepola iz 1242. propisano je da se ženi iz muževljeve ostavštine priznaje dio u visini od 10 % miraza. Međutim, sličnost odredbe Zadarskog i Mletačkog statuta samo je formalne prirode jer se prema Zadarskom statutu udovici osigurava 10 % muževljeve ostavštine bez obzira na visinu miraza. Mletački statut, I, 65.

95 Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 6) 83.–84., 177.–178.; Up: Zlatko Herkov, *Knjiga Statuta, zakona i reformacija grada Šibenika* (Muzej grada Šibenika: Šibenik, 1982) 361.; Vilma Pezelj, 'Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru' (2006) 43 (3–4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 533.

L. Margetić tvrdi da su Splitski, kao i svi navedeni statuti bliski ideji bračne zajednice dobara, unatoč činjenici da je velik dio ovog Statuta i drugih nastao pod utjecajem Mletačkog statuta iz 1242. godine, a koji je predviđao strogu razdvojenost imovine bračnih drugova.⁹⁶ S obzirom na navedeno, možda je najsvrsishodnije zauzeti sljedeće stajalište: „Osnove bračno imovinskog prava u ovim statutima su većinom slavenskog karaktera i nemaju u sebi ni obilježja prava rimskog carstva, niti Bizanta, niti Mletačke Republike, već su se ovi statuti o ovom pitanju zadržali negdje na polovici puta između, s jedne strane potpune separacije dobara, koja u stvarnosti stavlja ženu u izvanredno nepovoljan položaj, i s druge strane srednjovjekovne bračne zajednice dobara koja je na mnogim pravnim područjima značila, bez sumnje, značajan korak naprijed u priznavanju ljudskog dostojanstva i ravnopravnosti ženskih članova zajednice“.⁹⁷

Za razliku od prethodna dva bračno-imovinska režima, režim koji nalazimo u odredbama Dubrovačkog⁹⁸ i Kotorskog statuta, temeljio se na potpunoj odijeljenosti imovine bračnih drugova,⁹⁹ tj. u vrijeme trajanja braka svaki bračni drug imao je svoju imovinu. Uostalom, za ovaj oblik bračnog imovinskog prava smatra se da je bio najstariji u gradovima istočne obale Jadrana.¹⁰⁰ Prema tim odredbama, ženina imovina sastojala se od njezina miraza, a nakon smrti jednog od supružnika, preživjeli bračni drug nije imao pravo naslijediti njegovu ostavštinu, odnosno pravo na bila kakva nasljednopravna potraživanja koji bi preživjelim supružnicima dala neka vlasnička prava.¹⁰¹ Osim navedenog, ovaj pravni režim imovinskih odnosa supružnika nalazimo i u odredbama Skadra, a manjim dijelom i Budve,¹⁰² Bara i Ulcinja.

Tako Dubrovački statut propisuje da ako u braku nije bilo djece, preživjeli bračni drug uživa ostavštinu koja nakon njegove smrti prelazi u ruke nasljednika bračnoga druga koji je prije umro.¹⁰³ Udovica je imala pravo uživanja svih muževljevih dobara „dok čuva krevet“, a ako se htjela preudati, tada je smjela uzeti samo svoj miraz i „ono što joj je muž darovao u trenutku smrti“.¹⁰⁴ Također, Dubrovački statut nije sadržavao odredbe o darovanju u povodu braka, nego samo o darovanju koje čini muž u trenutku svoje smrti. S obzirom na navedeno, Margetić smatra da „odredbe dubrovačkog prava nisu nimalo slične ni rimsko-bizantsko-mletačkom pravu, a također ni langobardskome pravu“¹⁰⁵ te da se ono oblikovalo pod utjecajem slavenskoga prava.

96 Ivan Beuc, 'Statut zadarske komune iz 1305. godine' (1954) sv. II. Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 493.–781.; Margetić, Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo (n 6) 172.

97 Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo (n 9) 38.

98 Dubrovački statut, Četvrta knjiga – sadrži odredbe koje uređuju obiteljsko i bračno pravo.

99 Međutim, neke statutarne odredbe dalmatinskih komuna predviđale su mogućnost ugovorne bračne imovinske zajednice, npr. Dubrovački statut (IV, 60). Opširnije o tome vidi u: Vera Čučković, 'O odredbi dubrovačkog statuta De concordio inter virum et uxorem schepatos (IV, 60)' (1977) 25 Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 441.–451.

100 Bogojević-Gluščević (n 73) 106.

101 Margetić, Bizantsko bračno imovinsko pravo (n 9) 37.

102 Vidi: Nikola Vučković, *Srednjovjekovni statut grada Budve* (Historijski arhiv: Budva 1970) 7.–48.

103 Dubrovački statut, IV, 59.

104 Dubrovački statut, IV, 7. Istu odredbu sadrži i Kotorski statut.

105 Margetić, Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo (n 6) 171.

6.1. OSNOVNE ODREDBE CRESKO-OSORSKOG STATUTA U POGLEDU BRAČNO-IMOVINSKOG PRAVA

Pri ulasku u brak, ženu (udavaču) trebalo je opremiti mirazom (*dotare*). Da je djevojka pri udaji dobivala određenu imovinu i da se ta imovina koju je žena donijela u brak zvala *dotte* – miraz, vidljivo je iz nekoliko statutarnih odredbi. Međutim, o tome koga je ta dužnost teretila, roditelje, odnosno oca ili majku ili braću te od čega se isti sastojao (u pokretninama ili nekretninama), Cresko-osorski statut ne sadrži nijednu odredbu.¹⁰⁶ Ovime se Cresko-osorski statut razlikovao od nekih drugih pravnih režima prema kojima djevojka nije dobivala od svoga oca ništa pri udaji, nego joj je samo bilo priznato nasljedno pravo na dio očeve ostavštine.¹⁰⁷ Shodno tome, iz statutarnih odredbi može se zaključiti da davanje miraza kćeri, nije značilo da je ona time podmirena u očevini. Nego, smatra se da kći udana s mirazom zadržava nasljedno pravo i na očevu imovinu, s time da bi se pri utvrđivanju njezina dijela trebalo pretpostaviti da će sudjelovati samo u onom dijelu koji joj još pripada nakon podjele ostavštine.¹⁰⁸ Žena je ostala vlasnikom svoga miraza, ali ga nije mogla otuđiti, čak ni uz odobrenje muža u bilo kojem obliku, osim putem oporuke.¹⁰⁹ Isto tako, ovdje treba spomenuti da su muž ili njegovi roditelji darovali zaručnicu pri stupanju u brak tzv. uzmirazjem (*contrados, donatio propter nuptias*). Žena je bila vlasnik i ove imovine na isti način kao i miraza. Muževljeva dobra zakonski su bila obvezna za miraz i uzmirazje, odnosno on je je jamčio ženi za njezin miraz i uzmirazje čitavom svojom imovinom. Shodno tome, žena je kad je riječ o mirazu i uzmirazju, bila preferirana pred svim vjerovnicima, odnosno njezino potraživanje imalo je prednost pred potraživanjima ostalih vjerovnika.¹¹⁰ To je značilo da žena izuzima iz muževljeve imovine svoj miraz i uzmirazje, a da ostatak ostaje vjerovnicima, osim ako je riječ o troškovima za liječenje, pogrebnim troškovima i troškovima najamnine za stan.¹¹¹ Cresko-osorski statut ovdje slijedi uglavnom rimsko-bizantsko pravo, ali se odvađa od njega utoliko što je propisivao privilegiranu zakonsku hipoteku nad muževljevom imovinom i za uzmirazje. Upravo suprotno, rimsko pravo je za uzmirazje priznavalo generalnu nepriviligiranu hipoteku.¹¹² Osim što je postojala razlika između cresko-osorskog i rimskog prava kad je riječ o zakonskom založnom pravu žene na imovinu muža, odredbe Cresko-osorskog statuta razlikovale su se glede ovoga i od venecijanskog prava i od prava mnogih drugih srednjovjekovnih komuna.¹¹³

¹⁰⁶ Za razliku od Cresko-osorskog statuta, Krčki statut sadrži pravne odredbe koje reguliraju navedenu materiju. Krčki statut, II, 62.

¹⁰⁷ Prema odredbama Bračkog i Hvarskog statuta djevojka je mogla biti udana *cum dote*, pa nije imala pravo na dio očeva nasljedstva te udana *cum parte* u kojem slučaju je imala pravo na dio očeve i majčine imovine, osim kuće (Brački statut, I, 28. i 29; Hvarski statut, 2, 32. i 33.).

¹⁰⁸ Cresko-osorski statut, II, 67, 68. Slično propisuju i statuti Buzeta (čl. 91.), Groznjana (I, 111.) itd.

¹⁰⁹ Cresko-osorski statut, II, 125.

¹¹⁰ Cresko-osorski statut, I, 34.

¹¹¹ Krčki statut, II, 65.

¹¹² Justinijanov kodeks: C. 5, 12, 30 pr. 1. i 8, 17, 12: prema tim konstitucijama, ženi je za miraz bila priznata privilegirana generalna hipoteka nad muževljevom imovinom s prednošću pred svim ostalim založnim pravima. Pojam generalne zakonske hipoteke ušao je u pravo kasnog rimskog Carstva pod utjecajem grčkoga prava, ali ni ono nije izvorno poznavalo ovaj institut pa čak ni atičko pravo koje je bilo najnaprednije među grčkim pravima. Prvotno je bila regulirana specijalna ugovorna hipoteka, a iz koje je došlo do zakonske generalne hipoteke nastale ozakonjivanjem uvriježene prakse.

¹¹³ Prema venecijanskom pravu, muževljeva imovina založena je silom zakona za potraživanja koja bi iz muževljeve uprave nad njezinim dobrima mogla imati žena, ali ta hipoteka nije imala prednost pred ranijim vjerovnicima, Mletački statut, I, 56 prema: Roberto Cessi, *Gli statuti veneziani di Jacobo Tiepolo del 1242 e le loro glosse* (Venezia, Presso la segreteria del R. Istituto nel

Za imovinsko-pravni režim u braku prema odredbama Cresko-osorskog statuta predmnijeva se da se temeljio na načelu odvojenosti imovine bračnih drugova. Naime, svaki od bračnih drugova slobodno je raspolagao cjelokupnom svojom imovinom putem oporuke prema načelu *beni paterni e beni materni*. Nadalje, prema pravnoj presumpciji sve ono što je žena posjedovala za vrijeme braka porijeklom je bilo muževljeva imovina, osim miraza i uzmirazja, u slučaju da se ne dokaže protivno. Odnos muža prema mirazu i uzmirazju izgledao je kao odnos mandatar-a.¹¹⁴ Kako su žena i djeca bila pod njegovom vlašću, sve što su žena¹¹⁵ i djeca stekla za vrijeme bračne zajednice, išlo je u korist njegove imovine. Dakle, sve ono što je muž sam stekao ili stekao zajedno sa ženom, pripadalo je njemu. Shodno tome, imovinom žene u braku upravljao je muž, dok je uživanje ženine i muževljeve imovine bilo zajedničko. *A propos*, zato što je muž upravljao i jednom i drugom imovinom, njegova su dobra zakonski bila obvezna za miraz i uzmirazje.¹¹⁶

U vezi s pitanjem imovine bračnih drugova kada je brak prestao smrću muža ili žene, bilo je na raspolaganju više mogućnosti. Tako, ako je muž umro prije žene, žena je imala pravo na svoj miraz i uzmirazje, a ako je žena umrla prije muža, tada su njezini nasljednici mogli dobiti miraz.¹¹⁷ Međutim, ako žena nakon smrti svoga muža nije mogla dobiti svoj miraz i uzmirazje, tada je imala pravo živjeti na teret muževljevih dobara do smrti, sve dok u cijelosti ne dobije miraz i protumiraz. Drugim riječima, imala je pravo uživanja njegove imovine toliko dugo dok se ovim uživanjem ne isplate vrijednosti miraza i uzmirazja.¹¹⁸

Budući da su muževi bili svjesni situacije u kojoj se njihova žena mogla naći nakon njihove smrti te kako bi se olakšao njezin budući položaj, mogli su je označiti kao „ženu i gospodari-cu“ (*donna et domina*) u svojoj kući nad sinovima. U tom slučaju, žena je imala pravo da se na teret muževljeve ostavštine hrani i odijeva, u skladu s njegovim društvenim položajem. Žena je mogla ostvariti navedeno pravo samo uz uvjet da je ostala neporočna, tj. dok živi moralnim životom.¹¹⁹ U vezi s navedenim, isto je vrijedilo i za brak na mletački način,¹²⁰ a sličnu formulaciju nalazimo i odredbama Krčkog statuta, s time da je u ovom slučaju njezino pravo bilo nešto jače jer ne samo da se mogla hraniti na teret imovine pokojnog muža, već je čak i mogla, ako je to nužno, vršiti i najnužnija otuđivanja.¹²¹

Ako bi neka žena bila osuđena na rastavu od muža zbog preljuba na temelju odluke crkvenog suda, tada nije imalo pravo zahtijevati od svjetovnog suda svoj ženidbeni dar (miraz). Dakle, preljubnica je gubila miraz. Međutim, ako ju je ipak njezin muž nakon rastave primio

Palazzo Loredan, 1938) 65. Nadalje, što se tiče pravne regulacije hipoteke u našim statutima, u Dubrovačkom statutu nalazimo odredbe koje reguliraju generalnu ugovornu ženinu hipoteku na muževljevoj imovini za mirazne stvari koje su predane njemu na upravu (IV, 32). Sličnu regulaciju sadržavao je i Zadarski statut. No, već u kasnijim statutima možemo pronaći uređenje zakonske generalne hipoteke (primjerice, Budvanski statut, cap. 234; Omiški statut, prema: Antun Cvitanić, 'Prilog proučavanju srednjovjekovnog uređenja Omiša' (1969) 7 Historijski arhiv u Splitu, 135.

114 Beuc (n 3) 131.

115 Miraz i uzmirazje bili su izvan ovog režima.

116 Cresko-osorski statut, II, 125.

117 Cresko-osorski statut, I, 35.

118 Cresko-osorski statut, I, 36.

119 Cresko-osorski statut, II, 62.

120 Mletački statut, IV, 60.

121 Krčki statut, II, 71.

i nastavio živjeti s njom kao svojom ženom, tada joj je bio dužan vratiti miraz u stanje kakav je bio prije rastave.¹²² U slučaju preljuba žene koja ga počini za života svoga muža, vrijedila je odredba prema kojoj je žena gubila pravo na miraz, tj. na sve što se od njezinih dobara nalazilo kod njezina muža te sve ono što joj je dano i odobreno, odnosno četvrtinu dijela ostavštine svoga muža.¹²³ Dakle, sve te stvari pripale su suprugu. Slijedom toga, na temelju odredbe Statuta koja je najvjerojatnije kasnijeg podrijetla, bilo je propisano i da udovica koja je ostala živjeti iza pokojnog muža na njegovu imanju, a bludniči s drugim, gubi imovinu, s time da je ta imovina trebala doći u ruke najbližih rođaka njezina pokojnog muža.

Važna je i odredba Cresko-osorskog statuta koja propisuje da u slučaju smrti žene prije supruga, muž ima pravo na četvrtinu ostavštine žene, i obratno, ako prvo umre njezin suprug, tada žena treba dobiti svoj miraz i četvrtinu ostavštine svoga supruga.¹²⁴ Ovdje je riječ o odredbi kasnijeg podrijetla, odnosno novom pravu, a što je navedeno i u samom Cresko-osorskom statutu koji napominje da je riječ o reformaciji starih propisa. Naime, prema staroj odredbi žena je u slučaju smrti supruga dobivala svoj miraz i polovicu svih dobara svoga muža bez ikakve jednakosti u suprotnom slučaju. Prema navodima sastavljača Cresko-osorskog statuta, ova stara odredba predstavljala je nepravedan i poguban pravni običaj pa je zamijenjena novom koja se prema njegovu gledištu čini pravednijom.¹²⁵

Naime, navedena odredba sastavljačima statuta činila se nepravednom sa stajališta mletačkog prava, koje se tada počelo snažno širiti. Međutim, Margetić smatra da to ne mora biti tako, ako zajednicu dobara pokušavamo definirati kao u Istri, na Trstu i Rijeci. Tako se stara odredba Cresko-osorskog statuta više ne čine nepravednom, ako se uvaži stajalište da je u sustavu zajednice dobara bračnih drugova, imovina muža i žene bila odijeljena, te da je u praksi zajednica dobara uglavnom značila pravo nasljeđivanja.¹²⁶ Na Trstu i Rijeci sve što je suprug stekao tijekom braka kao glava obitelji stekao je za sebe, ali nakon njegove smrti supruga je imala pravo na polovicu imovine upravo da bi joj se priznalo sudjelovanje u stjecanju imovine.¹²⁷ Odredbe o međusobnom nasljeđivanju supružnika možemo pronaći i u nekim statutima dalmatinskih gradova, i to: zadarskom,¹²⁸ bračkom¹²⁹ i hvarskom.

Iz navedene formulacije stare odredbe Cresko-osorskog statuta možemo zaključiti da je vrijedilo pravo koje podsjeća na tzv. *medietas*,¹³⁰ a koje se spominje u Raveni, Padovi, Reggio, Cremoni i Bologni osobito tijekom 12. i 13. stoljeća. Leicht navodi da je to pravo koje budući

122 Cresko-osorski statut, II, 73.

123 Cresko-osorski statut, II, 147.

124 Cresko-osorski statut, II, 146.

125 *Ibid.*

126 Margetić, Brak na istarski način (n 81) 305.

127 Tršćanskim statutom iz 1550. reguliran je samo slučaj muževljeve smrti, prema čemu je ženi osigurana polovica muževljeve ostavštine. S druge strane, Tršćanski statut ne regulira pravo muža na ženinu ostavštinu. Tršćanski statut, II, 16. Lujo Margetić, 'Neoporučno nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Istri' (1972) 17 Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 166.–167.

128 Prema odredbama Zadarskog statuta muž ili žena mogli su se međusobno nasljeđivati ako jedno od njih umre bez oporuke ne ostavivši ni ascendente ni descendente ni rođake do četvrtog stupnja srodstva. Zadarski statut, III, 135.

129 Na Braču i Hvaru bračnog druga umrlog bez oporuke, a pod uvjetom da u braku nije bilo djece, nasljeđivao je preživjeli bračni drug udjelom od jedne trećine ostavštine. Brački statut I, 25, 26.; Hvarski statut II, 34,35. Vidjeti i: Antun Cvitančić i Ivo Kasandrić, *Hvarski statut* (Književni krug, 1991).

130 Giuseppe Salvioli, *Storia del diritto Italiano* (Unione Tipografico – Editrice Torinese 1921) 200.–205.

suprug obećava zaručnici iz svojih sadašnjih i budućih dobara,¹³¹ odnosno da je riječ o „odnosu u kojem je između muža i žene došlo do neke vrsti adfratatio, koja je kao posljedicu imala imovinsku zajednicu s pravom na polovicu“.¹³² Prema njegovoj tezi, to je bio sustav bračne imovinske zajednice u kojem su oba bračna druga unosila u zajednicu sva svoja dobra, tj. ne samo stečenu imovinu, nego i onu s kojom su ušli u brak.

Iako je ugovorna zajednica *medietas* bila poznata i u klasičnom rimskom pravu, nije se toliko često pojavljivala u praksi te se zbog toga razloga ne može sa sigurnošću tvrditi da je ista porijeklom iz rimskog prava. Naime, prema Margetiću razvoj sistema zajednice dobara počeo je u franačko-langobardskim regijama gdje je naposljetku došlo do stvaranja bračne imovinske zajednice, ali samo glede suprugove imovine.¹³³ Tako *Lex Ribuaria*, nastala vjerojatno oko 630. godine sadrži odredbu o tzv. *tertia conlaborationis* udovice, prema kojoj je žena u slučaju da je suprug umro prije nje imala pravo na miraz u iznosu od 50 solida i trećinu svega što su zajednički stekli te imovinsku masu sličnu *Morgengabe*,¹³⁴ ali pod uvjetom da nije bilo sklopljenog ugovora među supružnicima. Dakle, ovdje je riječ o bračnoj imovinskoj zajednici u kojoj je žena imala pravo na trećinu svega što je muž unio u brak,¹³⁵ ali i onoga što su zajedno stekli u braku. Iz ovog instituta postupno su razvile franačke, bavorske i austrijske zajednice stečenih dobara u kojima je jedna od osnovnih značajki bila da je završetkom braka smrću, preživjeli supružnik imao pravo na polovicu zajedničke imovine.¹³⁶

Među ostalim, i langobardsko je pravo poznavalo neki oblik bračne zajednice dobara koja se razvila na temelju pravne ustanove *Morgengabe*.¹³⁷ Riječ je o tzv. „langobardskoj četvrtini“ prema kojoj je žena imala pravo (tzv. *iustitia*) na četvrtinu muževljeve ostavštine nakon njegove smrti.¹³⁸ Međutim, ako bi muž stvorio dugove koji bi nadmašivali vrijednost njegove imovine, tada je navedeno ženino pravo bilo nemoguće ostvariti jer je pasiva bila veća od aktive i time ona nije dobivala ništa.¹³⁹

Usporedbom nove odredbe Cresko-osorskog statuta proizlazi da je na Cresu nakon reformacije propisa vrijedilo pravo koje je nastalo pod snažnim utjecajem langobardskog prava te je smjer razvoja krenuo prema stvaranju nekog oblika imovinske zajednice dobara.

Bračno imovinsko pravo Cresko-osorskog statuta uvedeno je i pod snažnim utjecajem venecijanskog (mletačkog) prava. Shodno tome, pod utjecajem mletačkog prava počela su se uvoditi načela Justinijanova rimskog prava, modificiranog ne samo mletačkim osobitostima, već i prilagođenog lokalnim prilikama podložnih gradova.¹⁴⁰ U tom procesu, venecijanske su vlasti nastojale što više oportuno prilagoditi domaće pravo mletačkim pravnim načelima, a

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid.*

¹³³ Margetić, Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo (n 6) 90.

¹³⁴ Katherine Fischer Drew, *The Lombard Laws* (University of Pennsylvania Press, 2010) 39.–131., 145.

¹³⁵ *Ibid.*, 172.

¹³⁶ *Ibid.*, 147.

¹³⁷ Jutrina, odnosno dar kojim mladi muž daruje mladenku nakon prve bračne noći, a s čime je izražavao svoje zadovoljstvo zbog nevinosti žene.

¹³⁸ Richard Schroder, *Lehrbuch der deutschen rechtsgeschichte* (Verlag Von Veit & Comp. 1889) 303.–307.

¹³⁹ Margetić, Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo (n 6) 90.

¹⁴⁰ Lujo Margetić, 'Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku' (1971) 2 Krčki zbornik, 154.

najviše zbog olakšanja prometa i trgovine robom te radi stvaranja što čvršće kohezije između pojedinih dijelova u okviru njezina carstva. Slijedom toga, u nastavku rada bit će prikazana osnovna načela bračnog imovinskog prava u Veneciji, a iz kojih je vidljiva znakovita sličnost s odredbama Cresko-osorskog statuta.

Utjecaj mletačkog prava tako je vidljiv i u ovim odredbama. Kći dobiva miraz od oca te je na taj način bila podmirena u očevini, odnosno nije imala nikakvih prava na njegovu imovinu kako za vrijeme njegova života, tako i nakon njegove smrti, ako nije imao sinove.¹⁴¹ Međutim, ako su iza ostavitelja ostale samo kćeri tada je udana kći dijelila ostavštinu s neudanom kćeri, s time da joj se miraz uračunavao u njezin nasljedni dio.¹⁴² Imovinom žene u braku upravlja muž,¹⁴³ ali imovina koju je žena stekla u braku pripada njoj.¹⁴⁴ U braku ne dolazi do sjedinjenja muževe i ženine imovine. Žena je imala zakonsko založno pravo nad muževljevom imovinom, ali nije imala prednost pred potraživanjima ostalih ranijih vjerovnika.¹⁴⁵ Žena koja je počinila preljub, gubila je pravo na miraz, osim ako je muž nastavio živjeti s njom.¹⁴⁶ Muž je mogao u slučaju svoje smrti ženu označiti kao *donnu et dominu*, pa je onda imala pravo gospodarenja kućom pokojnog muža i hraniti se na teret njegove imovine.¹⁴⁷ Ako je bilo nedorasle djece, tada je svakako imala pravo ostati u kući te hraniti i odijevati se na teret imovine pokojnoga muža.¹⁴⁸ Međutim, čak i da nije ostavljena u položaju *donne et domine* i ako nema nedorasle djece, žena je mogla ostati živjeti u muževljevoj kući jednu godinu i jedan dan ili dulje, sve dok joj se ne isplati iznos miraza. U tom slučaju, morala je u tijeku te godine dana napraviti sudski popis miraza i muževljeve imovine kojom raspolaže.¹⁴⁹ Žena pri odlasku iz muževljeve kuće dobiva miraz, darovanje i poseban dodatak mirazu *per crosnam et pelliciam vidualem* u visini od 10 % miraza, ali ne više od 12 libara.¹⁵⁰

7. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Kad je posrijedi temeljno pitanje bračno-imovinskog prava, odnosno imovinskopravnog odnosa među bračnim drugovima, prema Cresko-osorskom statutu u literaturi postoje različita stajališta. Tako s jedne strane, I. Beuc smatra da pravni režim regulacije bračnog imovinskog prava u Cresko-osorskom statutu počiva na principima sustava razlučenih dobara bračnih drugova; dok s druge strane L. Margetić ukazuje da odredbe bračnog imovinskog prava pokazuju sličnosti s istarskim bračnim imovinskim pravom. Budući da su se obojica autora zadržala

141 Mletački statut, IV, 24.

142 Mletački statut, IV, 25.

143 Mletački statut, I, 39.

144 Mletački statut, I, 39.

145 Mletački statut, I, 34.

146 Mletački statut, IV, 32.

147 Mletački statut, IV, 60.

148 Mletački statut, IV, 33.

149 Mletački statut, I, 60.

150 Mletački statut, I, 55.

samo na faktografskom prikazu prava bez dublje komparativne pravno-povijesne analize, pokušali smo dokazati u radu da je bračno imovinsko pravo u Cresko-osorskom statutu sadržavalo pravne osobitosti, odnosno da je riječ o specifičnom bračnom imovinskom pravu čiji se razvoj zadržao na „polovici puta“ između dvaju navedenih sustava. Shodno tome, postavlja se i pitanje koje je porijeklo odredbi bračno-imovinskog prava u Cresko-osorskom statutu?

Naime, Cresko-osorski statut svojim odredbama približava se i režimu razlučenih dobara i režimu zajednice dobara. U tom kontekstu kada analiziramo načela sustava razlučenih dobara, odredbe Cresko-osorskog statuta koje idu u prilog tvrdnji da je taj režim bračno-imovinskog prava vrijedio u njemu jesu sljedeće: svaki od bračnih drugova imao je svoju imovinu, pri čemu se ženina imovina sastojala od miraza i uzmirazja, s time da sve što je muž sam stekao ili zajedno sa ženom, pripada njemu. Iako su miraz i uzmirazje bili ženina imovina, uprava nad njima pripadala je mužu. Nadalje, svaki od bračnih drugova mogao je slobodno raspolagati oporukom svom svojom imovinom (*beni paterni e beni materni*). U navedenim pravnim rješenjima prvenstveno postoje sličnosti s rimsko-bizantskim propisima, koji su isto tako u načelu određivali da su imovine žene i muža u braku odijeljene, a da je žena vlasnica miraza. Samim time, velika većina cresko-osorskih statutarnih odredbi koje se sadržajno odnose na obvezu davanja miraza i uzmirazja, obvezu muža da vrati miraz nakon prestanka braka, pravo žene na generalnu zakonsku hipoteku na muževljevoj imovini poznata su osnovna pravila i načela na kojima počiva rimsko pravo iz vremena Justinijana, a poslije i bizantsko pravo. No, uz sličnosti, potrebno je istaknuti i da su mnoge odredbe Cresko-osorskog statuta o reguliranju imovinskopravnog položaja bračnih drugova bile različite od rješenja kasnorimskog i bizantskog prava. Za razliku od bizantskog prava, žena je prema cresko-osorskim statutarnim odredbama bila ograničeno poslovno sposobna i pod vrlo izraženom muževljevom vlašću.

S druge strane, ako bacimo pogled na obilježja instituta braka na istarski način, možemo primijetiti da cresko-osorsko pravo pokazuje određene sličnosti i s istarskim bračnim pravom. To je osobito vidljivo iz odredbe Cresko-osorskog statuta koja propisuje da preživjeli bračni drug ima pravo na četvrtinu ostavštine pokojnog bračnoga druga. Ovdje je riječ o novom pravu, tj. reformaciji starih propisa prema kojima je žena u slučaju smrti muža dobivala miraz i još polovicu muževljevih dobara. Dakle, navedena odredba pokazuje sličnosti s institutom braka na istarski način glede prava bračnih supruuga na međusobno nasljeđivanje. Navedeno stajalište možemo uvažiti prihvatimo li da su i u režimu zajednice dobara imovine bračnih drugova bile odvojene i da je zajednica dobara prvenstveno značila pravo nasljeđivanja. Međutim, glede drugog elementa instituta tzv. braka na istarski način, zajednice upravljanja, odnosno da bračni drugovi zajednički upravljaju cjelokupnom imovinom, odredbe Cresko-osorskog statuta udaljavaju se od toga. Naime, zato što za vrijeme braka muž upravlja i raspolaže stečenom imovinom, ne može se govoriti o zajedničkom upravljanju tom imovinom. Navedenom pravu dosta su bliske pravne ustanove franačke *tertia conlaborationis* i langobardska *quarta*.

Dakle, pravna regulacija bračno-imovinskog prava u Cresko-osorskom statutu, analizirana na osnovi sačuvanih izvora, ukazuje da se ova regulacija temeljila pretežito na propisima koji s jedne strane podsjećaju na odredbe kasnorimskog i bizantskog bračnog imovinskog prava, a druge strane sadrže sličnosti s istarskim bračnim imovinskim pravom. Međutim, osim ovih utjecaja odražava i utjecaje niza drugih pravnih sustava: mletačkog, langobardskog i slaven-skog prava, a što ukazuje na međudjelovanje različitih pravnih kultura različita intenziteta s obzirom na fluidno razgraničenje „dalmatinske“ i „kvarnerske“ pravne regije.

BIBLIOGRAFIJA

1. Antokolskaia M, *Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective* (Intersentia, Antwerpen – Oxford, 2006)
2. Beuc I, 'Osnovi statutarnog prava u Istri' (1962) 12 (3–4) Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu
3. Beuc, I, 'Statut zadarske komune iz 1305. godine' (1954) 2, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu
4. Beuc, I, 'Osorska komuna u pravnopovijesnom svjetlu' (1953) (1), Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu
5. Bogojević-Glušćević N, 'Pravni režim na imovini udate žene u srednjovjekovnim zetskim primorskim gradovima' (2015) 3–4 Istorijski zapisi (Исторijski записи)
6. Božić A, *Položaj žene u privatnom pravu kroz istoriju do danas* (Mlada Srbija: Beograd, 1939)
7. Brundage J, *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe* (University of Chicago Press, 1990)
8. Cessi R, *Gli statuti veneziani di Jacobo Tiepolo del 1242 e le loro glosse* (Venezia, Presso la segreteria del R. Istituto nel Palazzo Loredan, 1938)
9. Cristellon C, 'I processi matrimoniali veneziani (1420–1545)' u Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni (ur.), *Tribunali del matrimonio (secoli XV–XVIII)* (Bologna: Il Mulino, 2006)
10. Cvitanić A, *Brački statut*, Bračko srednjovjekovno pravo (Književni krug, 2006)
11. Cvitanić A, Kasandrić, I, *Hvarski statut* (Književni krug, 1991)
12. Cvitanić A, *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule* (Književni krug, 1995)
13. Cvitanić A, 'Prilog proučavanju srednjovjekovnog uređenja Omiša' (1969) 7 Historijski arhiv u Splitu
14. Cvitanić A, *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo* (Književni krug, 1998)
15. Čučković V, 'O odredbi dubrovačkog statuta De concordio inter virum et uxorem schepatos (IV, 60)' (1977) 25 Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu
16. de Diversis F, 'Opis slavnoga grada Dubrovnika 1440' u Zdenka Janeković-Römer (ur.), *Situs aedificiorum, politicae et laudabilium consuetudinum inclitae civitatis Ragusii* (Dom i svijet, 2004)
17. Eisner B i Horvat M, *Rimsko pravo* (Nakladni zavod Hrvatske, 1948)
18. Ennen E, *The Medieval Woman* (Basil Blackwell, 1989)
19. Fischer Drew K, *The Lombard Laws* (Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2010)
20. Giuliani A, *Statuto di Cherso et Ossevo - Conlicentia de Superiori Appresso Gio* (Venetijs, M.D.C.XXXX)
21. Horvat M, *Rimsko pravo* (Pravni fakultet Zagreb, 2002)
22. Janeković-Römer Z, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Algoritam, 2007)
23. Karbić D i Karbić M, *The Laws and Customs of Medieval Croatia and Slavonia – A Guide to the Extant Sources* (London UCL School of Slavonic and East European Studies Studies in Russia and Eastern Europe 2013) <<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1469335/1/The%20Laws%20of%20Croatia.pdf>> pristupljeno 9. siječnja 2023.
24. Kaser M, *Das Römische Privatrecht, Das Altrömische, das Vorklassische undKlassische Recht* (Beck, 1971)
25. Kaser M, *Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt: Die Nachklassischen Entwicklungen* (Verlag: München, C.H. Beck, 1975)
26. Margetić L i Strčić P, *Statut rapske komune iz 14. stoljeća* (Statutum communis Arbae) (Rab – Rijeka, 2004)

27. Margetić L, 'Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama' (1978) XVIII, ZRVI)
28. Margetić L, 'Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku' (1971) 2 Krčki zbornik
29. Margetić L, 'Brak na istarski način' (1970) 15 Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu
30. Margetić L, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Narodne novine, 1996)
31. Margetić L, 'Neoporučno nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Istri' (1972) 17 Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu
32. Margetić L, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru* (Nakladni zavod Globus, 2012)
33. Margetić L, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarna prava* (Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci – Zrinski, 1983)
34. Margetić L, Strčić, P, *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388, 2. izdanje* (Povijesno društvo otoka Krka, Društvo Krčana i prijatelja otoka Krka, 2008)
35. Miličić I, *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna: prijevod, komentar i studije* (Općina Motovun, 2016)
36. Mitis S, 'Lo statuto di Cherso ed Ossero', (1921) 37 (9) Archeografo Triestino, 325 <<https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/24507/1/2968569.pdf>> pristupljeno 5. svibnja 2022.
37. Mogorović Crljenko M, *Nepoznati svijet istarskih žena* (Srednja Europa, 2006)
38. Mogorović Crljenko M, *Druga strana braka. nasilje i ilegitimnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća* (Srednja Europa, 2012)
39. Mogorović Crljenko M, 'Sloboda pri izboru bračnog partnera (Istra, 15.–17. st.)' (2014) 12 Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
40. Novak Z, 'Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu' (2009) 62 (2) Historijski zbornik
41. Pertile A, *Storia del diritto italiano – vol. III, Storia del diritto privato* (Unione Tipografico – Editrice, 1894)
42. Petris S, *Lo statuto dell'isola di Cherso ed Ossero, Programma dell'I. R.* (Ginnasio Superiore di Capodistria, Capodistria 1889–90)
43. Pezelj V, 'Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz 14. st.' (2011) 48 (1) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu
44. Pezelj V, 'Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru' (2006) 43 (3–4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu
45. Vilma Pezelj, 'Pravni položaj žene prema Lastovskom statutu iz 1310. godine' (2013) 50(3) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu
46. Popić T, 'Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća' (2012) 30 Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
47. Salvioni G, *Storia del diritto Italiano* (Unione Tipografico – Editrice Torinese, 1921)
48. Schroder R, *Lehrbuch der deutschen rechtsgeschichte* (Verlag Von Veit & Comp., 1889)
49. Sheehan MM, 'Choice of Marriage Partner in the Middle Ages: Development and Mode of Application of a Theory of Marriage' u James K. Farge (ur.), *Marriage, Family, and Law in Medieval Europe* (University of Toronto Press, 1997)

50. Sperling J, 'Marriage at the Time of the Council of Trent (1560-70): Clandestine Marriages, Kinship Prohibitions, and Dowry Exchange in European Comparison' (2004) 8(1-2) *Journal of Early Modern History*
51. Strčić P, 'Kratki pregled povijesti Cresa do 1947. godine' u Mirko Parat (ur.), *Stotinu godina hrvatske škole u Cresu : 1907.–2007.* (Osnovna škola Frane Petrića, Cres, 2007)
52. Sudžum R, *Imovinski odnosi bračnih drugova* (Institut za socijalnu politiku, 1982)
53. Vučković N, *Srednjovjekovni statut grada Budve* (Historijski arhiv: Budva, 1970)
54. Zjačić M, 'Statut Buzetske općine' (1964) 8–9 *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*
55. Zjačić M, 'Buzetski statut (nastavak teksta statuta i hrvatski prijevod' (1965) 10 *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*
56. Žiha N, 'Imovinskopравни aspekti prestanka braka u rimskoj pravnoj tradiciji' u Branka Rešetar i Mirela Župan (ur.), *Imovinskopравни aspekti razvoda braka – hrvatski, europski i međunarodni kontekst* (Pravni fakultet u Osijeku, 2011)

PROPISI

1. Dubrovački statut = Bogišić, B, Jireček, K, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, (Zagrabie MCMIV)
2. Paški statut = *Statut Paške općine*, *Statuta Communitatis Pagi* (MH Pag, Pravni fakultet Zagreb, 2011)
3. Šibenski statut = *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, preveo Herkov, Z., pretisak izdanja *Volvmen statvtorvm legvm, et reformationvm civitatis Sibenici cum tabula rubricarum*, Venetiis, apud Nicolaum Morettum, 1608. (Muzej grada Šibenika, 1982)
4. Trogirski statut = Strohal, I., *Statuta et reformationis civitatis Tragurii*, (Zagreb, 1915)
5. Zadarski statut = Križman, M, Kolanović, J, *Statuta Iadertina – Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.* (Matica hrvatska Zadar i Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zadar – Zagreb, 1997)

MREŽNI IZVORI

1. *Edictum Rothari – 643 A. D. – Edict of Rothari*, Researched, assembled and translated by Bro. Vincent Lombardo in cooperation with Bro. Jacob van Rooijen (Belgium) and Bro. Giovanni Lombardo (Italy), dostupno na: <<https://www.freemasonryresearchforumqsa.com/edictus-rothari.php>> pristupljeno 30. travnja 2022.

Višnja Lachner*

FAMILY LAW REGULATION OF THE CRES-OSOR STATUTE 1441

Summary

The main aim of this research is the analysis of the provisions of the Cres-Osor Statute dealing with family law, with special regard to the regulation of marital property law. Although the Statute has been the subject of scientific discussions, a thorough analysis of the features of family law, that is, matrimonial property law has not yet been given. The paper will try to causally investigate the origin of certain institutes of family law. Consequently, the provisions of family law were analysed in detail, and compared with the corresponding solutions of other nearby communes, that is, the northern Adriatic islands and other Dalmatian legal systems. In addition, within the aforementioned analysis, the paper also deals with the position of women in processes that were of vital importance for a woman's life, such as marriage, betrothal, dowry etc. In the end, the author comes to the conclusion that with regard to the fluid demarcation of the "Dalmatian" and "Kvarner" legal regions, the regulation of family and matrimonial property law in the Cres-Osor Statute reflects the influences of several legal systems: Roman, Byzantine, Venetian, Lombard and Slavic law, which indicates the interaction of different legal cultures of varying intensity.

Keywords: Statute of Cres-Osor, family law, women's position, marital property law, parents and children.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Višnja Lachner, PhD, Associate Professor, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, S. Radića 13, 31000 Osijek. E-mail address: vlachner@pravos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0661-8931>.